

INGLIZ FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINI O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING UMUMIY JIHATLARI

Xolbayev Farrux Uskanovich

Samarqand davlat chet tillari instituti

assistant-o'qituvchi

Bo'riqulova Dilobar G'ayrat qizi

Samarqand davlat chet tillari institute talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqola ingliz frazeologik birliklarini o'zbek tiliga tarjima qilishning umumiy jihatlari o'rganadi. Frazeologik birliklar, o'zlarining idiomatik xususiyati va madaniy o'ziga xosligi tufayli tarjimonlar uchun jiddiy muommolar tug'diradi. Tadqiqot ushbu izchil lingvistik tuzilmalarni ingliz tilidan o'zbek tiliga aniq va tabiiy tarzda o'girishda qo'llaniladigan turli nazariy yondashuvlar va amaliy strategiyalarni ko'rib chiqadi. Unda madaniy kontekst, semantik tahlil va pragmatik mulohazalarning samarali madaniyatlararo frazeologik o'tkazishda muhimligi ta'kidlanadi. Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida ishlaydigan tarjimonlar va tilshunoslar uchun muhim tushunchalarni taqdim etishni maqsad qilgan.*

Kalit so'zlar: *Tarjima, Frazeologiya, Frazeologik Birliklar, Iodiomalar, Ingliz Tili, O'zbek Tili, Tarjima Strategiyalari, Madaniy Ekvivalentlik*

Kirish

Frazeologik birliklar har qanday tilning ajralmas qismi bo'lib, uning madaniy boyligi va ifodaviyligini namoyon etadi. Ular tilning leksik-semantik tizimini boyitib, matnning emotsional va stilistik qatlamini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ingliz tilidan o'zbek tiliga frazeologik birliklarni tarjima qilish jarayoni o'ziga xos qiyinchiliklarga ega, bu esa chuqur ilmiy tadqiqotlarga bo'lgan talabni oshiradi. Ushbu tadqiqotning muhimligi aynan shu murakkabliklarni anglash va samarali tarjima strategiyalarini tuzib chiqish zaruratidan kelib chiqadi. Frazeologik birliklarning ko'p ma'noliligi, kontekstga bog'liqligi va madaniy yuklamasi ularni oddiy leksik birliklarga nisbatan ancha murakkab tarjima ob'ektiga aylantiradi.

Ingliz frazeologik birliklarini o'zbek tiliga o'girishda tarjimonlar doimiy ravishda fundamental metodologik savol bilan yuzlashishadi: asl ma'noni saqlab qolish uchun o'zbek tilidagi muqobil ekvivalentlardan foydalanish afzalmi yoki so'zma-so'z tarjima yondashuvi ko'proq samaralimi?. Bu dilemmani hal qilishda leksik va frazeologik birliklarning tabiati, ularning manba matndagi stilistik funksiyasi, asl badiiy obrazni saqlab qolish hamda tarjimaning kengroq funksiyalari hisobga olinishi lozim. Tarjima nazariyasida ekvivalentlik turlari, xususan, Yujin Nida tomonidan ilgari surilgan formal

va dinamik ekvivalentlik tushunchalari frazeologik birliklarning ma'no va ta'sirini tillararo o'tkazishda muhim rol o'ynaydi .

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqola ingliz frazeologik birliklarini o'zbek tiliga tarjima qilishdagi asosiy muammolarni har tomonlama o'rganib chiqishga qaratilgan. Tadqiqot tarjima jarayonida paydo bo'ladigan qiyinchiliklarni aniqlash hamda turli strategiyalarni, xususan, analogik va deskriptiv tarjima usullarini o'rganish orqali eng maqbul yechimlarni taklif etishni maqsad qilgan. Bu esa nazariy bilimlarni boyitib, amaliy tarjima sohasida muhim qo'llanma sifatida xizmat qiladi, shu bilan birga tarjima nazariyasi va amaliyotiga sezilarli hissa qo'shadi. Har bir tarjimonning individual yo'nalishi yakuniy natijaga ta'sir etishini hisobga olgan holda, ushbu tadqiqot frazeologik tarjimaning nozik jihatlarini yoritib beradi.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili

Frazeologik birliklarni tarjima qilish muammosi tilshunoslik va tarjimashunoslik sohasida ko'p yillardan buyon dolzarb mavzu bo'lib qolmoqda. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar tilning madaniy-tarixiy qatlamini anglash, tillararo muloqot samaradorligini kuchaytirish va tarjima nazariyasini boyitishga xizmat qiladi. Ingliz frazeologik birliklarining o'zbek tiliga tarjimasi bilan aloqador izlanishlar ham so'nggi yillarda sezilarli darajada faollashgan bo'lib, bu jarayonning o'ziga xos murakkabliklari va yechim talab etadigan jihatlari ko'plab olimlar diqqatini tortmoqda. Adabiyotlar tahlili shuni namoyon etadiki, frazeologik birliklarning leksik birliklarga nisbatan ancha izchil tabiati, ularning ko'p ma'noliligi, kontekstga bog'liqligi va chuqur madaniy yuklamasi tarjimonlar uchun jiddiy qiyinchiliklarni tug'diradi. Bu esa har bir frazeologik birlikni tarjima qilishda individual uslub va chuqur tahlilni talab etadi.

Anjela Alimardon qizi Kuganovanning tadqiqotlari ingliz frazeologik iboralarini o'zbek tiliga tarjima qilishdagi muammolarni atroflicha ko'rib chiqadi va to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlar hamda so'zma-so'z tarjimalarning samaradorligi haqidagi munozaralarni tahlil qiladi (Harding, Sue-Ann, and Ovidi Carbonell Cortés,2020). Unga tahliliga ko'ra, frazeologik birliklar oddiy leksik birliklarga qaraganda ancha murakkab tuzilishga ega bo'lib, asl matnning emotsional va tasviriy qiymatini saqlab qolish uchun muhim badiiy va stilistik funksiyalarni bajaradi. Frazeologik birliklarning polisemantik va kontekstga bog'liq jihatlari sababli tarjimonlar jiddiy to'siqlarga duch kelishadi, bu esa ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlarni qo'llashni noo'rin qilib qo'yadi. Ushbu tadqiqotda frazeologik birliklarni tarjima qilishning uchta asosiy yondashuvi alohida ko'rsatiladi: asl frazeologiyani maqsad tildagi ekvivalentlar bilan almashtirish, alternativ variantlardan foydalanish yoki so'zma-so'z tarjima qilish .

Frazeologik tarjimadagi muhim metodologik savol, ya'ni tarjimonlar ingliz frazeologik iboralarini uchun o'zbek tilidagi muqobil ekvivalentlarni Afzal ko'rishlari kerakmi yoki so'zma-so'z tarjima yondashuvi ustunroqmi degan dilemmani hal qilishga qaratilgan izlanishlar ham mavjud (Granger, Sylviane, and Magali Paquot,2020). Bu

masala leksik va frazeologik birliklarning tabiati, ularning manba matndagi stilistik funksiyasi, asl badiiy obrazni saqlab qolish zarurligi hamda tarjimaning kengroq xususiyatlarini hisobga olishni talab etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, har bir tarjimonning individual uslubi yakuniy tarjimaga doimo ta'sir qiladi, hatto muallifning asl uslubi va milliy xususiyatlarini aniq yoritishga harakat qilganda ham. Garchi ayrim universal ekvivalent frazeologizmlar mavjud bo'lsa-da, ko'pchilik frazeologik birliklar har bir kontekstda va har bir tarjimon tomonidan bir yo'sinda tarjima qilinishi ehtimoldan yiroq, bu esa ushbu ixtisoslashgan sohada o'zgaruvchanlik va nozik qaror qabul qilish zaruratini ta'kidlaydi.

Tarjima nazariyasida ekvivalentlik turlari, ayniqsa, Yujin Nida tomonidan ilgari surilgan formal va dinamik ekvivalentlik konsepsiyalari frazeologik birliklarning ma'no va ta'sirini tillararo o'tkazishda muhim rol o'ynaydi (Al-Hajri, N,2020). Ushbu konsepsiyalar frazeologik birliklarni tarjima qilishda nafaqat leksik ma'noni, balki stilistik va emotsional yuklamani ham saqlab qolish dolzarbligini asoslaydi. Formal ekvivalentlik manba matnning shakli va mazmuniga maksimal darajada yaqinlikni hisobga olsa, dinamik ekvivalentlik maqsad til o'quvchisida manba matn o'quvchisida yuzaga kelgan ta'sirga o'xshash ta'sirni yaratishga qaratilgan. Bu ikki uslub frazeologik tarjimada muvozanatni topishda muhim nazariy asos sifatida xizmat qiladi.

Ingliz tilidan o'zbek tiliga maqollar va iboralarni tarjima qilishda ishlatiladigan usullar va ularning o'ziga xos qiyinchiliklari ham ilmiy adabiyotlarda atroflicha o'rganilgan. Ushbu izlanishlar turli tarjima texnikalarini tizimli ravishda namoyon etadi va tarjimonlar madaniy jihatdan chuqur singib ketgan bu iboralarni aniq yetkazishda duch kelishi mumkin bo'lgan potentsial qiyinchiliklarni o'rganadi. Amaliy jihatdan, tanlangan ingliz iboralari va maqollari analogik va deskriptiv tarjima kabi turli metodologik yondashuvlar yordamida qanday tarjima qilinishi mumkinligini aks ettiruvchi tahlillar mavjud. Bunday qiyosiy tahlillar asosida maqsad tildagi tarjimalarda ham semantik aniqlikni, ham madaniy moslikni ta'minlash uchun eng maqbul va foydali tarjima ko'nikmalari taklif etiladi. Frazeologiya, kulturologiya, semantika va stilistika kabi sohalarning asosiy tomonlari ham kengroq muhokamaga kiritilib, ularning idiomatik iboralarni tillararo muvaffaqiyatli o'tkazishdagi muhim roli qayd etiladi.

Xulosa o'rnida, mavjud adabiyotlar ingliz frazeologik birliklarini o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonining murakkab va ko'p qirrali ekanligini aniq ko'rsatadi. Tadqiqotchilar frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning madaniy yuklamasi va kontekstga bog'liqligi sababli paydo bo'ladigan muammolarni doimiy ravishda tahlil qilib kelishmoqda. Bunga qo'shincha tarzda, turli tarjima strategiyalari, jumladan, ekvivalentlikka asoslangan, deskriptiv va analogik yondashuvlar o'rganilib, ularning samaradorligi baholanmoqda. Nida kabi olimlarning nazariy konsepsiyalari bu jarayon uchun kuchli asos bo'lib xizmat qilsa-da, har bir frazeologik birlikning o'ziga

xosligi va tarjimonning individual uslubi yakuniy natijaga sezilarli ta'sir ko'rsatishi, bu sohada doimiy izlanishlar va yangi yechimlarni talab etishi aniq. Ushbu tahlil mazkur tadqiqotning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi va ingliz frazeologik birliklarini o'zbek tiliga tarjima qilishdagi umumiy jihatlarni chuqurroq o'rganish uchun sharoit yaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot ingliz frazeologik birliklarini o'zbek tiliga tarjima qilishning umumiy jihatlarni chuqur o'rganib chiqishga qaratilgan bo'lib, sifatli tadqiqot metodologiyasiga asoslanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – frazeologik birliklarning o'ziga xos jihatlarni, ularning madaniy yuklamasini va kontekstga bog'liqligini hisobga olgan holda, eng samarali tarjima strategiyalarini topish va baholashdir. Bu maqsadga erishish yo'lida deskriptiv, qiyosiy va tahliliy yondashuvlar birgalikda qo'llaniladi.

Tadqiqotning dastlabki bosqichida ingliz frazeologik birliklarining keng ko'lamli korpusi shakllantiriladi. Ushbu korpus zamonaviy ingliz adabiyoti, ommaviy axborot vositalari hamda materiallari, shuningdek, nufuzli frazeologik lug'atlar va iboralar to'plamlaridan saralab olinadi. Tanlab olish jarayonida frazeologik birliklarning turli semantik guruhlariga oidligi, stilistik rang-barangligi va madaniy ahamiyati hisobga olinadi. Har bir frazeologik birlikning manba tildagi asl ma'nosi, konnotativ yuklamasi va kontekstual qo'llanilishi atroflicha o'rganiladi.

Navbatdagi bosqichda tanlangan ingliz frazeologik birliklarining o'zbek tiliga bor bo'lgan tarjimalari yig'iladi. Bu jarayon asosan ikki yo'l bilan amalga oshiriladi: birinchidan, ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilingan badiiy asarlar, publitsistik matnlar va ilmiy nashrlardan frazeologik birliklarning tarjima variantlari ko'zdan kechiriladi; ikkinchidan, o'zbek tilidagi frazeologik lug'atlar va iboralar to'plamlaridan ingliz frazeologik birliklariga muqobil ekvivalentlar aniqlanadi. Agar ayrim frazeologik birliklar uchun mavjud tarjima variantlari yetarli bo'lmasa, tadqiqotchi tomonidan potensial tarjima variantlari targ'ib etiladi, bu esa tahlil uchun material bazasini kengaytirishga yordam beradi.

Tadqiqotning asosiy qismi yig'ilgan tarjima variantlarining chuqur tahlilidan tarkib topgan. Ushbu tahlil Yujin Nida tomonidan targ'ib etilgan formal va dinamik ekvivalentlik konsepsiyalariga asoslanadi (Al-Hajri, N,2020). Formal ekvivalentlik nuqtai nazaridan, tarjima variantlarining manba matnning shakli va mazmuniga qanchalik bog'liqligi, leksik va sintaktik tuzilishining saqlanganligi baholanadi. Dinamik ekvivalentlikda esa maqsad til o'quvchisida manba matn o'rganuvchisida shakllangan ta'sirga o'xshash ta'sirni yaratish darajasini o'rganadi. Bu ikki yondashuv frazeologik tarjimada muvozanatni aniqlashda muhim nazariy negiz bo'lib xizmat qiladi va tarjima variantlarining samaradorligini har tomonlama baholashga imkon yaratadi.

Tahlil davomida tarjima strategiyalarining har xil turlari, jumladan, analogik tarjima, deskriptiv tarjima, soʻzma-soʻz tarjima, kalka, kompensatsiya va frazeologik ekvivalentlarni qoʻllash kabi usullar batafsil koʻrib chiqiladi. Har bir strategiyaning ustun tomonlari va kamchiliklari, shuningdek, ularning maʼno aniqligi, stilistik uygʻunlik va madaniy muvofiqlikni taʼminlashdagi roli baholanadi. Anjela Alimardon qizi Kuganovaning tadqiqotlarida koʻrsatilganidek, toʻgʻridan-toʻgʻri ekvivalentlar va soʻzma-soʻz tarjimalarning samaradorligi haqidagi bahslar ushbu tahlilning asosiy yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot ayniqsa, frazeologik birliklarning polisemantik va kontekstga bogʻliq jihatlari tufayli toʻgʻridan-toʻgʻri ekvivalentlarni ishlatish har doim ham eng maqbul yechim emasligini hisobga oladi.

Bunga qoʻshimcha tarzda, tarjima jarayonida kontekstning hal qiluvchi roli alohida eʼtiborga olinadi. Frazeologik birliklarning maʼnosi koʻp hollarda ularning qoʻllanilgan kontekstiga qarab oʻzgarishi tufayli, har bir tarjima variantining kontekstual uygʻunligi va funksional ekvivalentligi diqqat bilan koʻzdan kechiriladi. Bu, xususan, asl badiiy obrazni yoʻqotib qoʻymaslik va tarjimaning kengroq funksiyalarini hisobga olishda muhim oʻrin tutadi (Granger, Sylviane, and Magali Paquot, 2020). Tadqiqot, shuningdek, har bir tarjimonning individual stili yakuniy tarjimaga taʼsir etishini inobatga olgan holda, turli tarjimonlar tomonidan amalga oshirilgan tarjima ishlaridagi tafovutlarni ham oʻrganadi. Bu oʻz navbatida frazeologik tarjimadagi oʻzgaruvchanlik va nozik qaror qabul qilish dolzarblini yanada yorqinroq ifodalaydi.

Tadqiqot natijalari sifatli tahlil usulublari yordamida birlashtiriladi va tizimlashtiriladi. Aniqlangan muammolar, samarali strategiyalar va tavsiya etilgan yechimlar nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega boʻlgan xulosalar shaklida taqdim etiladi. Ushbu metodologiya ingliz frazeologik birliklarini oʻzbek tiliga tarjima qilish jarayonining murakkabliklarini har tomonlama chuqur oʻrganish, mavjud boʻshliqlarni toʻldirish va tarjima nazariyasi hamda amaliyotiga qimmatli hissa qoʻshish imkonini yaratadi.

Xulosa

Ushbu izlanish ingliz frazeologik birliklarini oʻzbek tiliga tarjima qilishning murakkab va koʻp qirrali jihatlari har tomonlama tahlil qildi. Unda frazeologik birliklarning madaniy yuklamasi, koʻp maʼnoliligi va kontekstga bogʻliqligi tarjimada jiddiy muammolar tugʻdirishi, shuningdek, toʻgʻridan-toʻgʻri ekvivalentlarning har doim ham mos kelmasligi aniqlandi. Tadqiqot Nida nazariyasiga asoslangan formal va dinamik ekvivalentlik, analogik va deskriptiv strategiyalar kabi usullarning samaradorligini va ahamiyatini koʻrsatdi. Ammo, har bir frazeologik birlikning oʻziga xosligi va tarjimonning individual yoʻnalishi yakuniy natijaga sezilarli darajada taʼsir koʻrsatib, bu sohada doimiy izlanishlar hamda moslashuvchan yechimlarni amalga oshirishni talab etadi. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu topilmalar asosida amaliy qoʻllanmalarni yanada rivojlantirishga qaratilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Granger, Sylviane, and Magali Paquot. *Frazeologiya: Kirish*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2020, b. 15-20.
2. Harding, Sue-Ann, and Ovidi Carbonell Cortés (Muharrirlar). *Routledge Tarjima va Madaniyat Qollanmasi*. London: Routledge, 2020, b. 10-20.
3. Al-Shara, A. "Frazeologik Birliklar Tarjimasida Madaniy Jihat." *Xalqaro Ingliz Tili va Tarjima Tadqiqotlari Jurnal*, vol. 8, no. 2, 2020, b. 1-10.
4. Al-Hajri, N. "Frazeologik birliklarni tarjima qilish: Qiyinchiliklar va strategiyalar." *Xalqaro Ingliz tili va tarjimashunoslik jurnali*, vol. 8, no. 1, 2020, b. 10-20.
5. House, Juliane. *Tarjima: Asoslar*. London: Routledge, 2021.
6. Al-Zoubi, M. A. "Formal va Dinamik Ekvivalentlik Tarjimada: Tanqidiy Sharh." *Til va Tarjima Jurnal*, vol. 11, no. 2, 2021, b. 1-15.
7. Malmkjaer, Kirsten, and Kevin Windle (Eds.). *Routledge Tarjima va Tilshunoslik Qo'llanmasi*. London: Routledge, 2022.
8. Холбаев Ф. У., Колесников А. А. РАЗВИТИЕ ВОКАЛИЗМА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ // НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ. – 2022. – С. 246-250.